

Mialatt a Théâtre Françaisban az »Angyali üdvözet«-et játszották s egy másik párisi színház a felújított »Proteus«-t mutatta be, az idei év február 23-án meghalt Paul Claudel, vállalán 87 esztendővel és annak a sok-sok dicsőségek terhével, amely megkésve árasztotta el. »Ime, az ember befejezte végső vállalkozását« — idézhetnők rá a »Tête d'Or« ragyogó meséjéből, de bizvást máshonnan is, hiszen Claudel valamennyi művében kifejezésre jut az a gondolat, hogy a halál nem egyszerűen elkerülhetlenség, amellyel szembe kell néznünk, de nagyszerű feladat, amely teljesítésre vár. A halált szerinte mindenképen »fogadni« kell tudni. Ha pedig keresztények is vagyunk, legyünk tisztában azzal, hogy »a keresztet nemcsak ácsolni és nézni tartozunk, de rá is kell szállanunk«. »Szabadulva így mindattól, amit az emberektől kapott«, immár a szerző is felhagott a legmagasabb lépcsőfokra, hogy »birtokba vegye az óriási Oltárt«, »találkozzék Teremtőjével s megismerje igazi nevét«, hogy »tökéletes egységbe olvadjon a maga eredetével«. Mert hogy mindez nemcsak poézis, de élet és átélés is volt nála, nyilvánvalóan mutatják utolsó szavai, amelyekkel barátait elbocsátotta: »Hagyjatok magamra. Nem félek attól, hogy meghalok.«

Ezek között a barátai között volt Georges Cattaui is, aki nem sokkal utána személyes emlékekkel teleszótt tanulmányt írt Claudelről a Critique számára. Mielőtt azonban ennek ismertetéséhez fognék, hadd szóljak előbb a Tablet megemlékezéséről, amelyet Ernest Beaumont írt. Beaumont ugyanis, miután nem-francia közönséghez fordul, nagyobb súlyt fektet az adatszerezésre s ezzel ne-

künk is megkönnyíti Cattau vi-lágnézeti és esztétikai méltatásának megértését. Ilyen módon azután — gondolom — mi is lerójuk adósságunkat, amely bennünket, mint katolikus folyóiratot, Claudel irányában terhel.

*

Claudel halálával annak a nagy triásznak utolsó tagja távozott, amely a francia irodalmon uralkodott a két világháború között. Claudel, Gide és Valéry, akik szinte egyidőben születtek — 1868, 1869 és 1871-ben — s mindhárom megérték a késő öregséget is, a legmagasabb szinten képviselik koruk eltérő jellegzetességeit. Claudel került azonban legkevésbé az eszmei és érzelmi divatok hatása alá s így, miként ő maga, a legidősebb túlélt rangtársait, műve is időállónak látszik, mint azoké.

Ellentétben Gide-del is, meg Valéryvel is, Claudel nem szorítkozott önmagára, nemcsak a saját érzéseinek hullánczását elemezte, vagy a saját szellemének tekervényeit kutatta. Az ő szemlélődése kifelé és fölfelé irányult. A választott témák széleskörűségével, a tárgyalt kérdések alapvető voltával, költői művészetének minőségével Claudel olyan egyetemességre tudott emelkedni, amely páratlan a modern időkben. Az a világtapasztalás, amelyhez a diplomáciai szolgálat juttatta, Európa különböző országai mellett Amerikának és Ázsiának is első kézből való megismerése, visszatükröződik nemcsak a környezetben, amelyben hőseit szerepelteti, de a problémák nagyszerűségén is, amelyekkel foglalkozik. Kivetettség és szenvedés, lemondás és megfosztottság, mindezek valóban nélkülözhetetlen elemei az emberi sorsnak az ő szemlélésében, de csak az öröm értel-

mében bírnak jelentéssel a költő számára, annak az örömeinek értelmében, amelyet szerezhetnek és kell is szerezniök, a misztikus örömeinek, »az Istennel való pajtás-ság örömeinek«. Bármilyen hibákat találjunk mi magunk vagy mások Claudel gondolkodásának menetében — jegyzi meg Beaumont —, az bizonyos, hogy nyoma sincs benne a jansenizmusnak, gyanúja sem merülhet fel nála a manicheizmusnak, s nem fogható rá az sem, hogy önelégülten teregetné elénk az emberi bűnösséget. Nem kétséges azonban, hogy Claudel lényegesen az öröm költője, markos, egészséges és túlradó, s hogy napjainkban ezzel még a keresztények közt is ritkaság.

Claudel esztétikai és vallási fejlődése párhuzamosan haladt. Számára az írás művészete az »önkeresztényítés« eszköze is volt. Mint Joseph de Tonquedec atyának írta 1917 júniusában egy levélben, amelyet a francia pap közzé is tett Claudelről szóló könyvében: »Amikor írok, tökéletesen távol van tőlem a gondolat, hogy önmagában is szép, amin dolgozom, vagy hogy gyönyörűséget kelthetek vele. A költészet számomra erős és mély érzések kifejezése, eszköze annak a küzdőlelmeknek, amelyet értelmem valamennyi területének és lelkem valamennyi képességének fokozatos evangelizálásáért vívok ama nap óta, amelyen megtértem.« E levél keltekor több mint 30 éve múlt annak a karácsonyi napnak, amikor Claudel a vécsernye alatt a párisi Notre-Dame székesegyházban állva »közel a második oszlophoz, a bejárat felől a szószék irányában, jobbra azon az oldalon, ahol a keresztje van«, egyszerre csak — hitt. Előkészítette erre a hitre gyomor-rákos nagyapjának halála és Rimbaud forgatása, azé a költőé, aki mindenki másnál nagyobb befolyással volt reá. Amíg azonban teljesen összebékélt a hittel, amely vá-

ratlanul lépett a szívébe, négy további évnek kellett elmúlnia, mielőtt Pascal és Bossuet, Aristoteles és Dante, és Emmerich Katalin volt az olvasmányja. Ugyanakkor fogott hozzá első színműve, a »Tête d'Or« első változatának és a »La Ville«-nek megírásához. Mind a kettő a szimbolikus hagyományból fogant, különös és homályos mű. Az első még tétova célzás az egyéni sors keresztény megoldására, a második már kiterjeszti ezt a megoldást a társadalomra, egy theocentrikus közösség formájában.

Beaumont szerint négy szindarabon nyugszik Claudel drámaköltői tekintélye: »Partage de Midi«, »L'Otage«, »L'Annonce faite à Marie« és »Le Soulier de Satin«. Legismertebb az utolsó kettő: az »Angyali üdvözet« és a »Selyempipó«. Mindkettőt már negyedszázaddal ezelőtt lefordították csaknem valamennyi európai nyelvre. Az »Angyali üdvözet« különösen gazdag jelképességben és a csúcseit fedi fel annak, hogy hová emelkedhetik a morálitás-játék, ha a hagyományos középkori formát egy nagy költő teszi magáévá és fejleszt tovább. A szeretet csodás hatalmát és a Misztikus Test egységét érzékeltetik ennek a drámai költeménynek elragadó jelenetei, amely a többszöri átdolgozás után egyszerűségével és világosságával Claudel egyik legfinomabb alkotása lett. A Violaine-től követelt áldozat, semmi kétség, nagyon is keménynek tűnik fel nekünk, elviselhetetlen gyötrelmek, ugyanúgy, miként az »Otage«-ban Sygne megpróbáltatása felülmúlni látszik a teremtett ember erőit, az »Angyali üdvözet«-ben azonban az áldozatot Isten-adta örömmel hozzák meg és a szereplők mindegyik esetben nem anynyira élő személyek, mint jelképes alakok.

A »Partage de Midi«-ben éri el Claudel az emberi érzések legdúsabb teljességét és legmagasabb

fokát, ebben a darabjában azonban a feltehetően »megváltó kibontakozás« talán a legmesterkétebb és a legkevésbé értelmű. Az a műve, ahol a szemhatár a legszélesebb és a legmélyebb, mindenesetre a »Selyemcipő«, ez a hosszú drámai költemény, amely kétségkívül az egész modern irodalom legnagyobb remekei közé tartozik. A dráma lényegében az egész emberiség drámája, legalább is azoké az embereké, akik egyáltalán tudatában vannak a maguk természetének és rendeltetésének. A XVI. századi környezet, Spanyolországgal, mint az uralkodó hatalommal, az Új Világ birtokosával és a katolikus hit örövel a protestantizmus és az Izlám ellenében, módot ad a szerzőnek arra, hogy a legtágabb síkon, a hősköltemények módján fejtse ki témáit. Férfiakat rajzol meg, akikben dühöng a hatalmi akarát és az érzéki szenvedély, de lappang bennük a vágyakozás is Isten után, és nőket, akik a claudeli dráma szokásos szerepét játsszák: szándékátlan ügynökei Istennek, akik pusztulást visznek a férfi életébe, de a végső feladatuk mégis az, hogy a férfi tekintetét elfordítsák a földről, fel az ég felé. A cselekmények annyira gazdagok és annyira bonyolultak, akkora szélességben szibonganak s oly nagy mélységekben nyúlnak, hogy vázlatos méltatásukhoz is külön tanulmány kellene. Ez a darab gyöngéi ellenére is, amelyeket minden nagy alkotásban találunk, maradandó értékű pompás teljesítmény.

Külföldön, kiváltképpen Angliában a közönség Claudelét főleg mint színműírórt tartja számon, világirodalmi hírneve azonban legalább ilyen mértékben támaszkodik a lírai költeményekre, amelyek közül a »Cinq grandes Odes« a legfontosabb. Claudel, akiben nagy és sok az eredetiség, teljesen idegen attól a formai hagyománytól, amelyet Valéry képvisel. Verselése, amely-

ben, mint mondja, »nincsen se rím, se mérték«, végtelenségig hajlékony és az eleven beszédétől a bibliai fönpőlygő ritmikával és szóképek kifogyhatatlan halmozásával. Azt a modorosságot, amelyet a kisebb mondattani akrobatikában tanúsít ilyenkor, kevésbé kifogásolhatjuk, mint belesiklásait a fellengzősbe és dagályosba, ám ez az utóbbi is olyan hiba, amely óhatatlanul hozzátapad a nagy stílushoz, s Claudelnél is, miként Hugonál, elégségesen megvan a legfinomabb fajta poézis ahhoz, hogy ellensúlyozza azt, ami merőben retorika.

Claudel nemcsak nagy költő volt, de pezsdítő és lendítő erő is Franciaország életében. Annak a nemzedéknek, amely az első világháborút megelőző és követő években érte el érettségét, Claudel és Gide volt a mágneses pólusa, amelyeknek vonzását nem kevesen egyidejűleg érezték. Rivière tépelődései, aki hajlott mind Claudel sürgetései, mind Gide csábításai felé, jól mutatják ennek a nemzedéknek zavarát, amely irányt keresett, és a hatások ellentétét, amelyeket a két író gyakorolt. Volt idő, mint tudjuk, amikor még Gide is olyan láttszatot engedett meg, mintha ő is sodródna Claudel bűvkörébe, de azután mégis kiragadta magát, mert hűtlenségnek, árulásnak tünt fel előtte, ha teljes szívvel fonódna oda valami máshoz is, mint a saját önfejű és szeszélyes természetéhez. Ehhez a híres esethez, amelyről Claudel és Gide leveleinek közvételével kapcsolatban én is írtam annakidején, Beaumont is hozzáfűzi: »Senki nem vonhatja kétségbe Claudel katolikus meggyőződésének szilárdságát és szándékainak kitűnőségét ebben a térítő fáradozásban, de a mód, ahogyan végezte, megerősíteni látszik azt a hiedelmet, hogy a hivatásos diplomaták a legkevésbé tapintatos emberek közé tartoznak.«

Természetes azonban — fejezi be Beaumont —, hogy azok az apró gyöngeségek, amelyeket akár az emberben, akár a műben észlelhetünk, mitsem vonnak le egyiknek a nagyságából sem. Claudel halála után nem maradt Franciaországban sem író, sem költő, akit még hozzá mérhetnénk, s a veszteséget nemcsak Franciaország érzi, de átérzik a világ minden részében mindazok, akik a keresztény műveltségnek kimagasló fontosságot tulajdonítanak.

*

Olyan hosszú és mindvégig termékeny élet, amilyen Claudelé volt, ugyancsak ritka a francia irodalomban — állapítja meg a másik tanulmány szerzője, Cattai. Victor Hugo például, aki 83 éves korában halt meg, már jóval előtte abbahagyta írói tevékenységét. Claudel kezéből viszont csak a halál ütötte ki a tollat: ott állt meg az egy mondat közepén, az Izaiás könyvről készülő magyarázatban, amelyről Claudel a múlt novemberben úgy nyilatkozott, hogy különös fontosságot tulajdonít neki. S Claudel ösztönös megérzéssel helyesen is cselekedte, hogy nem pihent meg — emeli ki Cattai. A helyzet ugyanis az, hogy Claudel már 68 éves volt, amikor súlyos betegség érte, s ha akkor, 1936-ban meghal, munkássága talán soha nem részesül a csak utána következett hivatalos elismerésekben. Enélkül pedig legnagyobb költeményeinek zöme, köztük a »Háromhangú kantáta«, az »Öt nagy óda«, a »Jeune Fille Violaine« második verziója, vagy legnagyobb prózai műve: a »Connaissance de l'Est« — aligha jutott volna el a nagyközönséghez, jöllehet ezek jelzik a csúcspontokat, amelyeket már felül sem haladhatott. Mellesleg megjegyezve, T. S. Eliot jelentette ki nemrégiben: Claudel nagysága abban van, hogy ilyen hosszú életen át meg tudta tartani ezt a színvonalat.

Akadnak a fiatal kritikusok között némelyek — folytatja Cattai —, akik csak egy mogorva, zsémhes főpap-félet akarnak látni Claudelben. Ezek elfelejtik, hogy Claudel kezdetben »vadember« volt, lázadó forradalmár, akit örökös türelmetlenség fordított szembe környezetével; hogy vidéki családból születvén, amelynek békeességét parázs veszekedések zilálták szét, szegényen, háta mögött egy elmebeteg nővérrel, magára hagyottan és egyedül vágott neki az ismeretlen utaknak; hogy hosszú időn át messze Párisból, a közönségtől és írói köröktől kicsiny konzuli hivatalokban éldegélt s ott a teljes elszigeteltségben dolgozott művén, amelynek szelleme és stílusa merőben ellenkezett a századforduló izlésével. Miként Merleau-Ponty emlékeztet rá, »Claudel drámáinak világa minden másnál kevésbé megszokott és értelemmel is minden másnál kevésbé ragadható meg«; a »Selyemcipő« költője »soha nem viz szívre uralkodókat vagy nagy személyiségeket, akik ne lennének valójában nevelésgesek«; »a képtelen részletek nyüzsgésében«, ebben a tobzódo kaoszban »nincs semmi, ami első hallásra tiszteletet kéltene«. Am »ha a világ egy költemény, akkor a véletlenek és ellentmondások teszik azzá«, és Claudel, mint tudjuk, »soha se szünt meg imádni az elvet, amely működik ebben a zürzavarban«. S az idő szerinte »az eszköz, amely rendelkezésére áll mindeneknek, amik azért lesznek, hogy ne legyenek többé«.

Merleau-Ponty azonban azt is állítja, hogy Claudelben »a legkitártabb költő« a »legzártabb ember« takarja. Erre feleli Cattai, hogy ő, aki 33 éven át élvezte Claudel barátságát, tanúsíthatja, hogy a tompa, nehézkes, sőt nem egyszer, mint maga vallotta mosolyogva, nyers és durva, rámenős és mérges nagykövet külső kérge alatt egy megvénült »enfant terrible« if-

júi szive zakatolt, s tanúsíthatja azt is, hogy ha a kéz Claudelnél olykor Ezsaué, a hang mindig Já-kobé. Claudel maga volt az első, aki nemcsak felismerte, de ki is gúnyolta a saját ügyetlenségeit, figyelmetlenségeit és balfogásait. Sűrűn beszélt magáról úgy, mint »csúf emberről«, nevetlen kamaszról, lassú észjárású valakiről, mint »pöffesz kakasról, aki semmitsem ért a kacsából«. Négy hónappal halála előtt is, amikor már nyakig merültek a Proust és Sainte-Beuve körül támadt vitába, ártatlan képpel vetette közbe: »Lám, mindig megvolt a hibám, hogy gyakran beszéltem olyan dolgokról, amikhez voltaképpen nem is értettem. Oka nyilván, hogy volt bennem mindig nagy csomó ostobaság... No, mi az, nem is tiltakoztok ellene?« S ha ez még kópéságnak, hamiskás humornak érethetjük is — fűzi hozzá Cattai —, az igazság az, hogy Claudel elfogultság és önelégültség nélkül ítélte meg önmagát. Tudta, hogy tele van ellentmondásokkal. Szerette hivatali kötelességeit, de nevetett a »bohókás« megítéltetéseken, amelyekkel kitüntették; tüskés és lenyűgöző, szigorú és kedélyes, mohó és elforduló; durva kirohanásoktól sem riadt vissza, mégis elvárta, hogy mindannyian dicsérjék; egyfelől elégedetlen és ócsárló, másfelől a derűlátás és a lelkesedés szítója; alázatos, de belenyugszik fogyatékoságaiba; pirulás nélkül »farizeusnak« mondja magát »a legkicsinysesbb formában«: polgár ő, egy »förtelmes kispolgár, fukar és önző, bedeszakázott szívű, akit tökéletesen hidegen hagynak a felebarát gondjai«, ám mégis fölébe tudja helyezni a Másikat a nön keresztül önmagának »egészen a test és a lélek elvesztéséig«; röviden szólva, Claudel tisztában van azzal, hogy mi minden terheli számláját, de pillanatig sem kételkedik üdvössége, helyesebben az isteni kö-

nyörületesség felől; meglepően ösz-szefüggő harapós egész, s mégis annyira gyöngéd, hogy nem tud elképzelni édesebbet e földön, mint egy gyermekfejet, amely az övére simul.

Mindazok magyarázatául, amiket most előadtunk, Cattai hajlandó elfogadni Claudel következő sorait: »Mit tudunk mi Isten akaratáról, amikor az egyetlen mód számunkra, hogy megismerjük, az, hogy el-lentmondunk neki?« S Claudel nagyságának kulcsa talán éppen az ellentéteknek ez az egybeesése, a költői érzékenységnek és a paraszti keménységnek ez a megdöbbenő ötvözete, az a tragikus küzdelem, amelyet »a láthatatlan vív minden látható ellen«. Ezért van az, hogy Prouhèze, Claudel kedvenc hősnője, miután a Szűzanya lábához rakta cipőjét, már csak sántikálva tud elmenni a tiltott légyottra.

Claudel — mondja Cattai — megértette, hogy a keresztény ember nem úgy él, mint az antik bölcs: a kiegyensúlyozottság állapotában, hanem konfliktusok között. »Nincs egyetlen cselekedete, amely ne járna következményekkel. A folytonos alakulás állapotában érzi magát. Abban a drámában, amely előtte pereg, nem házasságról vagy egyszerűen halálról van szó, hanem az örökéletről vagy az örök halálról. S neki magának is szerepet kell vállalnia benne, nem mint fiktív játékban, hanem mint az emberiség örök drámájában« — írta Claudel 1909-ben Gide-nek. Claudel tehát az a költő, aki »mindent egyé rak«, aki »egymással kapcsolva a dolgokat, megértésükhöz segít minket«.

Nem csoda így, hogy »Claudel a világmindenség poétája, aki a legkülönbözőbb ihleteket meríti Kínából és Afrikából és Amerikából, ahová diplomáciai küldetesei vitték, ugyanakkor azonban egyike a legélesebb szemű, a legtágabbra

nyílt, a legelevenebb európai szellemeknek, akik nem tudták és nem tudják megosztottnak, szétdarabolt-nak látni a természetet. Claudel mindazok között, amik vannak, felfedezi és megmutatja a hatalmas keringést«. Mint maga számtalan-szor hangoztatta: nem azok közül való, akik jansenista aszkézis mód-jára tulzottan sanyargatják a tes-tet, de azok közül, akiknek szemé-ben a világ egyetlen örök himnusz a Teremtő dicsőítésére s akik szá-mára Szent Ágoston szavai szerint «még a bűn is szolgál valamit». S a teológus Friche Claudel-tanulmá-nyaiból idézve megállapítja Cattai: «Claudel — s ebben talán inkább Bonaventurát, mint Aquinói Tamást követi — nem lát semmi hézagot, még kevésbé ellentmondást a ter-mészetinek és a természetfölöttinek világa között.« És ha Claudel ugyanakkora hévvel, mint gátlás-talansággal tárja elénk észrevéte-leit és benyomásait költőkről, fes-tőkről, zenészekről vagy építészek-ről, a szinpadi művészetről és az egyházi művészetről, városrendezés-ről és politikáról, életanról és ge-ológjáról, patrisztikus szövegmagya-rázatról és a színek elméletéről, optikáról és csillagászatról, nyelv-szetről és misztikáról — mindezt azért, mert előtte mindezek és az összes többi alkotások, ismeretek és tudományok összefüggenek egy-mással. »A lélektan egyik tévedése — úgymond — hogy valóságos lét-et tulajdonít azoknak a széttago-lásoknak, amelyek a bölcsélet a tanulás könnyebbége okából végez az emberi képességek között, mint-ha bizony elzáró falak lennének köztük, vagy zsilipkapuk, amelye-ket külön gombnyomással kellene időnkint felemelnünk. Mert hiszen szó sem lehet erről. Nem érzéki fo-gékonyságunk az egyedüli, ami érzeteti, sem az akaratumk, ami akartatja, sem az értelmünk, ami érteti velünk a dolgokat. Mindezek a fogalmak csak arra szolgálnak,

hogy meghatározzuk velük a módot és az irányt, ahogyan és amelyben képességeink együttesét alkalmaz-zuk.« S érdekes, hogy Claudel fel-tevései és megfigyelései olyan nagy-tekintélyű tudósokat készítettek ku-tatásra, mint Hans André kölni és Fr. Buytendekj grönningeni profesz-szort. Jacques Maritain pedig nem-régiben azt mutatta ki, hogy a leg-modernebb biológiai elméletek so-rában is több olyan található, amely Claudel műveiben bukkant fel elő-ször.

Ellentétben tehát a századvégi dalnokok és dekadens esztéták sá-padt, vértelen, meggörbeedt és sí-ránkozó alakjaival, Claudel a hó-dító költő acélosan férfias és egész-séges zsenijét testesítette meg. Leg-nagyobb elődeinél is kiérezte ezt a beteges rokonszenvet a halállal, ezt a tetszélgest a lelki-tesztí nyomorúságban, ezt a közösködést mindazzal, ami sötét, röviden: azt a balszerencsét, hogy embernek kell lenniük. Visszahatása rájuk »a mindenség szenvedélyes szerelme«, a keresése, gyűjtése, feldolgozása, színrevivése annak, ami a keresz-ténység tragikus felfogásával szem-ben rávilágít a kereszténység »győ-zedelmes és könyörületes arcára«, látványos magasztalásaként »a mennynek, amely megnyílik a sze-retetnek már ezen a földön«. Va-lójában a renaissance fénykorában és a tridenti zsinatból kisarjadt művészetnek felelevenítése az, ami-hez Claudel a mult század végén hozzáfogott.

Claudel költészete az életnek ab-ban a bugyogásában talált rá for-rására, amelynek minden természet-es formája a kimeríthetetlenlenség és végtelen változatosság veretét vise-li. Claudel szemrevételezi, kutatja és vizsgálja a teremtés egész ská-láját. Megfigyeli az összességet és a részleteket: nemcsak a héjat, a pépet, a magcsontot, a belet és a folyadékot a magcsont és a bél kö-zött, hanem azt is, amit Cézanne

mintázottságnak nevezett, vagyis a dolgok modulációit és melódiáját. Eppen olyan türelmes, mint szenvedélyes kíváncsisággal a létezők benső lényegébe igyekszik hatolni. A természetnek ez a »dühödtt és mohó« szeretete ösztönzi arra, hogy beleélje magát a létezők idejébe — még a növényi növekvés rezgéseibe is —, a létezők helyébe, fekvésébe, formájába, szerepébe. Mulékony alakzatuk, szinkevert nagyszerűségük hangokat és félhangokat üt meg a lelkében, amelyek zenévé és ritmussá válnak. Innen Claudel prózájának és verseinek jellegzetessége: halmozások és hirtelen elpihenések, meredek ívelések s váratlan megszakadások, gazdagon hullámzó ütemek és belső rímek, amelyek így együtt a Biblia, sőt a Korán verseire is emlékeztetnek. Tobzódó sokszólamúság, amibe belejátszik az is, amit csupán a szív tud meghallani. Claudel maga mondta: »A költemény nemcsak a betűkből áll, amelyeket szögek módjára tűzögetek, de abból is, ami fehéren marad a papíron.« A szerteszórt képek is, amelyekről első érzésünk, hogy össze sem illenek, ugyanabban az egy irányban hatnak s Bergson szavaival élve »tudatunkat arra a meghatározott pontra terelik, ahol egy közvetlen megismerést kell megragadnunk«.

Claudel meg volt győződve arról, hogy egy művészi alkotás soha sem lehet remekmű önmagában. Az is kell hozzá, hogy kapcsolatban álljon azoknak az eszméknek és kifejezéseknek összességével, amelyeket a korszak hoz fel az emberi lélek mélyéről. S nyilván helyesen is látta — teszi hozzá Cattaui —, mert az alkotásról ugyanazt mondhatjuk el, mint amit a »Teremtésről« mond Claudel: öröktől fogva örökké tart és »soha nem szűnik meg benne a folytonosság«. A jelen tehát olyan óriási terjedelmű, hogy nincs és nem volt semmi, ami bele ne tartoznék. Szent Ágostonnal

együtt Claudel a történetet »egy mérhetetlen melodikus tételhez« hasonlítja, amelyre »valami bensőnkben levő dolog fülel és nemcsak fülel, de feleletre is készlet, összhangban az eseménnyel, a mi sajátos módjainkon. S így van az, hogy felrénk előttünk: Isten a világot nem annyira a szinpadi fordulatok sorozatával, mint a türelmes és meggyőző unszolások útján teremti. Mindaz, amit az emberiségnek sikerült összehordania, együttes és önkéntes erőfeszítéssel, hogy eleget tegyen e zene homályos ösztönzésének, mindazok a látóhatárok, amelyeket szüksége volt megnyitnia egyiket a másik után! ez az egész tétel, amelynek megszállottja lett, teljességgel úgy, mintha megértette volna, s amelynek folytatásán töri a fejét! s hogy ne szójunk egyébről, mint a művésztől, erről a bizonyosságról, erről az adattömegről, a készletének erről az intézményéről, amelyet szakadatlanul megújít a mi beleegyező képességünk! mindazok a rendezettség körülvette, amelyeket az ember cserélget, hogy kipróbálja önmagán a visszahatást! Ah, az élet valóban túl rövid! Nem lesz igazán senki, hogy felismerje és számba vegye és megszólalásra bírja mindezt, hogy elragadja tőle előbb az iront s azután a tollat, hogy megfelejtse a jelentését mindeneknek, hogy kibogozza a szavak és szófűzések segítségével a szervezen megnyilatkozó szándékot, hogy újjongjon mindannak, amit a természet és Isten jelenlétében szült a válasz szövevénye?«

Aki mindezt számba veszi és felismeri — miért hallgassuk el? — Claudel lesz, ő maga. A modern világ éjszakájában — mondja Cattaui — olyan ő, mint Pallas baglya: lát azokkal a nagy kerek szemivel, amelyek inkább hallani látszanak, vagy még inkább, miként a fényszörők, kivetítik az éjszakába a saját világosságukat, az ő

nagy fénynyalábjaikat. Hogy saját kifejezésével éljünk, azt kell mondanunk Claudelről, hogy szemei iszszak a kicsorduló serleget, amelyet Istenének nagylelkűsége nyújt neki; hogy szemei nemcsak a külsők, de a belsők felé is tekintenek; végül, hogy hasonló azokhoz a jelképes állatokhoz, amelyekről Szent János beszél, azokhoz az állatokhoz, amelyek kívül-belül szemekkel vannak tele.

Igy jut Claudel ahhoz, hogy arra tanítson minket: »a múlt dolgok mind az Istent tükrözik; a teremtmények nem csupán művei a Teremtőnek, de magukon viselik az Ő kézjegyét is; megannyi váltó, amely a végtelen bölcsesség és könyörületesség terhére került forgalomba...« »Isten akarja, hogy fűr-késszünk, kutassunk és nyomozunk, hogy átüssük a felületet és egész szellemünkkel, egész szívünkkel és teljes erőnkől alája hatoljunk... hogy az írott ígét az élő ígével fejtegetssük.« Claudel szólítja, hívja »a Szellemet, ugyanazt a Szellemet, akit a próféta látott egyszerűen felszáguldani a horizontnak mind a négy sarkán«. S akkor világossá lesz előtte: »Minden lelket kap az Írásban, minden egymásba fogódzik, minden színössé válik, minden összeáll, minden felfedi magát, a tagok és a szervek mindenünnen kapcsolataikba gyűlnek, egyetlen valaki ugrik hirtelesen talpra, mint Keresztelő János, és útnak indul, hogy hirdesse és jelentse az Ígét!«

Ennek a kozmikus szimbolizmusnak kulcsát is megadja Claudel, amikor írja: »Hosszú ideje már, igazában attól a sötét és esős karácsonyi délutántól kezdve, amikor megrészegültem, támolyogva és megdöbbenően léptem ki a Notre-Dameból, elmélkedem ezekről a kérdésekről: ha Isten van, hol van?

s miután megígérte, hogy mi is ott leszünk, ahol Ő van, akkor melyik az a, nem akarom mondani: térség, de az a mező, az a szérű, az a szentély, amelyet szabad lesz megosztanunk Veled? Érzem jól, hogy ez a teremtett világ, amely csak példázatok és jelentések csődülete, nem alkalmas az Ő befogadására, hiszen ellenkezően: Ő tartja azt három ujjára függesztve.« Attól a naptól kezdve Claudel hivatásának ismerte fel, hogy közölje a lelkekkel azt a »megrendítő tébolyt«, azt a »tombolást«, amelyet az Élőnek tekintetében olvasott. Őrizve benesején Isten csókjának égését, az elragadtatás emlékét, nem hall mást, mint a forrás bugyogását, az örök vizek szőlkenését és Isten parancsolatai felé vezetget minket: hogy megízleljük annak a bölcseségnek zenéjét, amelytől mézzel és vízzel telik meg a száj és a lélek.

Claudel — fejezi be Cattai — természeténél fogva rokona az ősatyáknak és a prófétáknak. Semmi sem elég neki, semmisem elégíti ki. Áron köntösét szeretné magára öltetni, amely az egész földkerekség. Olyan, mint egy új Noé, aki bárkájába gyűjti mindazt, ami van. Válogatás nélkül, mert hiszi, hogy »az összes létezőknek, jóknak és rosszaknak fölébe borul Adonai irgalmassága«, a Mindenhatóé, akinek arcáról leolvasta a szánakozást. Egyik kezével a Könyvek Könyvén, másikkal a Világegyetemen folytatja a nagy szimbolikus vizsgálatot, amely tizenkét századon át az egyházatyák és a művészek foglalatossága volt. Türelmetlenül keresvén a mennyet, régóta várta a pillanatot, hogy beléphessen oda. Már itt puhatolta az akkordokat, amelyek immár hangzanak neki, jelentve az örömet és a megpihenést és a felkenetést, amit semmi többé meg nem zavar.